

XVII. Yüzyıl Başlarında Hint Alt Kıtasında Devlet Yönetiminin Yeniden Oluşturulması

Gülseren HALICI ÖZKAN*

ÖZET

Hindistan'da Babur ile başlayan Türk - Hint İmparatorluğu devrinde (1526 - 1858) Ekber (1556 — 1605) tarihçiler ve bilim adamlarının en çok ilgisini çekmiş hükümdarlardan biridir. Devlet adamlığı ve kumandanlığının yanısıra bir düşünür ve reformist olarak da dikkat çekmiştir. Reformları, sosyal, siyasi ve ekonomik alanlardaki uygulamalarının tümü farklı etnik unsurlardan oluşan halkını hoşnut etmeye yöneliktir. 1605'de öldüğünde oğullarına muhteşem bir imparatorluk bırakmıştı. Bu makalede Ekber'in devlet yönetiminde gerçekleştirdiği bir kısım yenilikler anlatılmıştır.

ABSTRACT

During the period of Turkish - Indian Empire which lasted between the dates of (1526 - 1858) in India with Babur, Ekber who lived between the dates of (1556 - 1605) is one of the monarchs who has attracted highly the interest of the historians and scientists. He attracted the attention as a thinker and reformist beside his qualities as statesmanship and commandship. The totality of his reforms and his practices in the social, political and economic field were oriented thoroughly to satisfy his people constituted by different ethnic elements. When he was deceased on 1605, he had left to his sons a huge and magnificent empire. In this article, are explained some of the reforms realized by Ekber in State Administration.

Hindistan'da Türk-Hint imparatorluğu devrinin Akbar¹ (Ekber) dönemi yönetimi bir dizi yeniliklerle karşımıza çıkmaktadır. Tarihçilerin Hindistan'ın en başarılı yöneticisi olarak kabul ettikleri bir devlet adamıdır Ekber. Hindistan gibi çok farklı etnik unsurları bir arada barındıran geniş

*Yard. Doç.Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Urdu Dili ve Edebiyatı Ab.Dah.

¹ Hindistan'da Babur ile başlayan Türk-Hint İmparatorluğu 1526 - 1858 yılları arasında hüküm sürmüştür. Calâl-ud-din Muhammad Akbar 1556 - 1605 yılları arasında devleti yönetmiştir.

*Türkçe'de yaygın olarak geçen isimler, ilk geçtikleri yerlerde hem transkripsiyonu hem de Türkçe söylenişleriyle verilmiş, tekrarlarında Türkçe söylenişleri esas alınmıştır.

ülkesinde Ekber, yönetimin en iyi şekilde sürdürülebilmesi için mevcut idari sistemi değiştirip Mansabdari adını verdiği yeni bir yönetim sistemi kurmuştur. Buna göre idari sistem yeniden oluşturulmuş ve her birinin başına da güvenilir kişiler getirilmiştir. Oluşturulan bu yeni sistemin belli başlı önemli birimleri şöyleydi:

Merkezi Yönetim²

Hükümdar merkezi yönetimin başıydı. Yönetimin tüm güçlerine haizdi. Başyönetici, başkumandan ve başkadıydı. Günümüz idare sistemine göre yasama, yürütme ve yargının başıydı. Ekber yönetim işlerinin düzenli bir şekilde sağlanabilmesi için merkezi hükümeti çeşitli birimlere ayırır. Her birim bir baş görevinin sorumluluğu altındadır. Bu görevliler aşağıda verilmiştir:

1 - Vakil: Vazir-e Azam'a vakil (vekil) denirdi. Devletin tüm önemli işleri konusunda hükümdarın görüş alış verişinde bulunduğu kişiydi. Yönetimin bütün birimleri de ona bağlıydı. Diğer vezirlerin tamamını o atardı.

2 - Divan: Hükümdarlık hazine ve maliyesinin baş yetkilisiydi ve devlet hazinesi ona bağlıydı.

3 - Mir-e Bahşi: Askeri görevlilerin tayini, maaşlarının ödenmesi, asker alımı ve ordunun kayıt ile ilgili tüm işlerinden sorumluydu.

4 - Sadr - us - sudur: Merkezi hükümetin dört önemli vezirinden biriydi. Görevleri; dini bilimlerin ilerlemesini sağlamak, ihtilafli konulan şariat kuralları gereğince karara bağlamak, hükümdar ve tebaasını Kuran sınırları içinde tutmak, Müslüman din adamlarının fıkıhla bağlantılarının devamını sağlamak, hükümdarın onayından geçen zekâtı ehillerine dağıtmaktı. Eyalet kadılarının atanması da onun tavsiyesiyle olurdu. Han-e Saman, Muhtasib, Mir-e Atiş, Darogah-e Dak Çauki, Darogah-e Tiksal da ona bağlıydı.

5 - Han - e Saman: Sarayın yiyecek içecek işlerini düzenleyen baş görevliydi. Hükümdarın gezi ve teftişlerinde beraberinde olur, yemeğin hazırlanması, çadırların kurulması ve mutfağın tanzimini sağlardı.

6 - Muhtasip: Genel ahlaki değerleri denetleyen başgörevliydi. Düzeni bozan kişileri cezalandırmak onun işiydi.

² Haşmi Anvar, Tarih-e Pak-o-Hind, s. 274, 4. bas., Karaçi 1974. K. Ali, A New History of Indo-Pakistan since 1526, Book II, s. 64, Dacca 1968. Ekber dönemi yönetim birimleri "Hindistan Tarihi" adlı eserde 12 kısımda verilmiştir. Bkz. a.e.g., Y. Hikmet Bayur, c. 2, s. 126-127, 2. bas., T.T.K. Bas., Ankara 1987.

7 - Mir - e Atış: Hükümdarlık tophanesinin başsorumlusuydu.

8 - Darogah - e Dak Çauki: Posta işlerinden sorumlu başyetkiliydi. Her türlü posta işleri onun denetimindeydi. Ayrıca yönetimin çeşitli birimlerini de inceleyip ilgili bilgileri hükümdara aktarırdı.

9 - Darogah - e Tiksal: Hükümdarlık darphanesinin başsorumlusuydu. Sikkeleri belirlenen miktar ve ağırlıkta hazırlamak başlıca göreviydi.

Eyalet Yönetimi³

Ekber çağırdari(cağirdari) sistemine⁴ son verip hükümdarlığı on iki eyalete ayırır. Dakan fetihlerden sonra bu sayı on beş olmuştur. Bunlar; İlahabad, Agra, Audh, Acmir, Ahmadabad, Bangal, Bihar, Dalhi, Kabil, Lahor, Multan, Malvah, Barar, Handeş ve Ahmadnagar'dır. Bazı tarihçilere göre bu sayı on sekiz idi.⁵ Eyaletlerin özel memurları aşağıda verilmiştir:

1 - Subahdar: Sipahsalar ve nazım olarak da adlandırılırdı. Bulduğu eyaletin en yetkili görevlisiydi ve hükümdarın temsilcisi sayılıyordu. Eyaletin güvenlik ve barışını sağlamakla görevliydi. Eyalet ordusunun da kumandanıydı. Hükümdarın yürürlüğe koyduğu yasaları uygulamak durumdaydı.

2 - Divan: Merkezi hükümet tarafından atanırdı ve vergi tahsilatıyla görevliydi. Bu çalışmada amil (tahsildar), tabakçi (maliye memuru), haznedar onun yardımcısıydılar. Eyaletin gelir giderlerinin kontrolü de görevleri arasındaydı. Kendisi merkezi hükümetin divanına sorumluydu.

3 - Bahsi: Merkezi mMir-e bahşi'nin önerileriyle tayin edilirdi. Sipahsalar'ın emirleriyle asker toplar ve düzenini sağlar, eyalet ordusunun maaş ödemelerini yerine getirirdi.

4 - Sadr: Şadr-us-sudur'un önerileriyle atanırdı. Dini işler biriminin görevlisi, hayır ve zekâtın baş sorumlusuydu. Bölgesinde bulunan dini amaçlı vakıfların denetimi de görevleri arasındaydı.

5 - Kazi: Eyaletin başkadısıydı. Sarkar (serkar: il) ve perganah (pergana:ilçe) kadılarının da çalışmalarını denetlerdi.

³ Haşmi, Anvar, a.g.e., s.275-277.

⁴ Osmanlıdaki tımar sistemi.

⁵ "Hindistan Tarihi" adlı eserde bu sayı on iki olarak verilmiştir. Bkz. a.g.e., Y. Hikmet Bayur, c. 2, s. 119. Aynı konu ile ilgili bkz., K.Ali, A New History of Indo-Pakistan since 1526, Book II, s. 65-66, Dacca 1968.

6 - Vak'ah Nigar ve Savanîh Navis: Eyalet hükümetinin iki önemli görevlileriydi. Eyalet yönetimi, görevlileri, eyaletin genel durumu ve önemli olaylarıyla ilgili bilgilerden merkezi hükümeti haberdar etmek onların görevleriydi.

7 - Kotval: Eyalet başkentinin emniyet amiriydi. Suçları önlemek ve güvenliği sağlamak sorumluluğu onlara aitti. Şehre yeni gelenleri denetlemek, adreslerini tespit etmekle yükümlüydü. Ayrıca, varissiz ölen kimselerin mallarını da gözetim altında tutardı.

8 - Mir - e Bahr: Tüm eyaletin kayık ve köprülerinden vergi toplanması ve diğer gelirlerin tahsilinden sorumluydu. Deniz yoluyla yapılan taşımacılık konusunda da denetim yetkisine sahipti.

Ekber'in bu yeni yönetim sisteminde her eyalet pek çok serkar'a ayrılmıştı. Serkarın en üst düzeydeki görevlisine denirdi. Serkarın diğer memurları amil, tabakçi ve haznedar idi. Her serkar birkaç pergana'ya ayrılmıştı ve pergana'nın en üst yetkilisine şıkdar adı veriliyordu. Pergana'nın diğer memurları ise amil, kanun go, haznedar ve karkun idiler. Köylerin yönetimleri ise pañçayat⁶ sorumluluğundaydı.

Ordu Teşkilatı

Türk - Hint İmparatorluğunda Ekber'den önceki ordu teşkilatı çağırdari sistem üzere kuruluyor. Çağırdaşlar orduyu düzenlemek ve gerekli durumlarda orduyla birlikte yola çıkmakla yükümlüydüler. Askerlerin maaşları, atların giderleri, tümü çağırdaşın gelirinden karşılanıyordu. Çağırdaşlar çoğunlukla geniş arazi almış olmasına karşın az sayıda asker bulundurarak haksız kazanç elde ediyorlardı. Bu da sistemin olumsuzluklarından sadece biriydi.

Ekber ile birlikte ordu sisteminde pek çok yenilikler geliştirilir. O her şeyden önce maaşın çağırdaşlar tarafından değil, devlet hazinesince aylık nakit olarak ödeme düzenini kurar. Atların damgalanması sistemini devam ettirir. Askerlerin bir kayıt defterine kaydettirilmesi zorunluluğunu getirir.⁷

Ordunun Bölümleri

Ekber orduyu; mansabdari ordu, ahadi ordu, dahli ordu, müstakil ordu ve vergiye bağlanmış racaların (raca) ordusu olmak üzere beş bölüme ayırır.⁸

⁶ Beş kişiden oluşan bir yönetim heyeti.

⁷ Haşmi Anvar, a.g.e., s. 277.

⁸ Haşmi Anvar, a.g.e., s. 278.

1 - Mansabdari ordu: Mansab'ın kelime anlama mevki, derece ve memuriyettir. Ekber devlet memurlarını otuz üç dereceye ayırmış, her derecenin maaşını da tespit etmişti. Mansab verilen kişiye mansabdar denilmekteydi. En küçük mansab 10, en yüksekliğiyse 10. 000 idi. Mansabdarlara derecelerine uygun olarak maaş ve ödenek veriliyordu. 100'den 400'e kadar mansab sahibi olanlara mansabdar, 500'den 2500'e kadarkilere amir, 3000'den daha yüksek mansab sahiplerine ise amir-ulumara deniyordu. Ekber bizzat kendisi mansab verirdi. Yetersiz durumlarda hükümdar mansab için araştırma yapabilir ve mansabı azaltabilirdi de. 7000'den daha yüksek mansab genellikle şehzadelere özgüydü. Mansab vermede din ve topluluk farklı gözetilmezdi. Likayata göre herhangi bir kişi mansab sahibi oluyordu. Mansab dereceleri ile ödenen maaşlar aşağıda verilmiştir.⁹

<u>Askerlerin tahsilatları</u>	<u>3. Derece</u>	<u>2. Derece</u>	<u>1. Derece</u>	<u>Mansab</u>
Rupiye	Rupiye	Rupiye	Rupiye	
44	75	82	100	10
185	230	240	250	50
1.100	2.100	2.300	2.500	500
3.000	8.000	8.100	8.200	1.000
6.700	16.700	16.800	17.000	3.000
10.700	20.000	29.000	30.000	5.000

Ayyub Sayyid eserinde konuyla ilgili aşağıdaki bilgileri vermiştir.¹⁰

"Mansab 10'dan başlıyordu. Ekber ve Cihangir dönemlerinde 10.000'e kadar yükselmişti.

20'den 100'e kadar olan mansablarda her derece arasındaki fark 20 idi. 20, 40, 60, 80, 100;

100'den 400'e kadarki mansablarda her derece arasında 50 fark vardı. 100, 150, 200, 250, 300, 350, 400;

500 ilâ 1000 arası mansablarda dereceler arasındaki fark 100 idi. 500, 600, 700, 800, 900, 1000;

1000 - 4000 arası mansablarda ise derece farkı 500 idi. 1000, 1500, 2000, 2500, 3000, 4000 şeklinde.

⁹ Haşmi Anvar, a.g.e., s. 279.

¹⁰ Tauziyah, Ayyub Sayyid, Ahd-e Mogoliyah ka Nizam-e Hukumraniyun Tahzibi Karname, s. 139-140 Lahor.

Mansabdar bu derecelere zaman dilimi içinde yükselebildiği gibi bu dereceler doğrudan doğruya hükümdar tarafından da verilebiliyordu."

2 - Ahadi ordu: Sadece süvarilerden oluşturulmuş özel orduydü. Maaşları hükümdarlık hazinesince karşılanıyordu. Her asker çok iyi cins at bulundurmakla yükümlüydü. Hükümdara en fazla bağlı olan orduydü.¹¹

3 - Dahli ordu: Bu ordu grubunda asker devlet tarafından silah altına alınır, maaşları da hazineden ödenirdi, ancak bu ordunun eğitim ve disiplininden mansabdarlar sorumluydular.¹²

4 - Müstakil ordu¹³ : Ekber'in müstakil ordusunun 25.000 askerden oluştuğu söylenmektedir. Müstakil ordu beş bölümden meydana geliyordu.¹⁴ Bunlar; Piyade, topçu, süvari, deniz kuwetleri, savaş filleri. Piyade orduda silâhçı, kılıççı, nöbetçi, pehlivan, köle ve taşıyıcılar bulunmaktaydı. Mansabdari sistemin diğer bir amacı da ordunun bu bölümüne daha güç kazandırmaktı.

5 - Vergiye bağlı racaların ordusu: Gerekli durumlarda Ekber vergiye bağlı racalardan da askeri birliklerini isteyebiliyordu. Bu şekilde ordunun bu bölümü Ekber'in ordularının bir kısmını teşkil ediyordu.¹⁵

İnsana değer vermek, iyi yönetim ve ekonomik kaynakların geliştirilmesi, tebanın devlet için değil devletin teba için var olduğunu göz önünde tutmak Ekber'in genel siyasetinin temeliydi. O bir an bile yorulmayan denetimleriyle yönetimin iyi ve adil olmasını, geniş imparatorluğundaki farklı ırklara sahip halkının ezilmemesini sağlamaya çalışmıştır. Ekber'in bu yeni yönetim sistemiyle devlet mekanizması daha belirgin ve daha yararlı amaçlara yönelik, daha etkili ve daha rasyonel bir şekilde organize edilmiş oluyordu.

¹¹ Haşmi Anvar, a.g.e., s.279.

¹² Haşmi Anvar, a.g.e., s.280.

¹³ Haşmi Anvar, a.g.e., s.280.

¹⁴ "A New History of Indo-Pakistan since 1526 Book II" adlı eserde konuyla ilgili olarak 4 bölüm verilmiştir. Bkz., K. Ali, a.g.e., s. 67

¹⁵ Haşmi Anvar, a.g.e., s.280.

KAYNAKÇA

1. Abd - ur - rahman Sayyid Sabah - ud - din, Hindustan ke Musalman Hukumranan ke Ahd ke Tamadduni Calve, Azamgarh 1963
2. Bayur, Y. Hikmet, Hindistan Tarihi, T. T. K. Bas., c. 1 - 2. bas., Ankara 1987
3. Beveridge, A.S., The Emperor Akbar, India 1973
4. Camii Yusuf, Bahur Se Zafar Tak, İslamabad 1989
5. K.Ali, A New History of İndo - Pakistan since 1526, Dacca 1968
6. Haşmi, Anvar, Tarih - e Pak - o - Hind, Karaçi 1974
7. Salik, Abd - ul - Macid, Müslim Sikafat, Lahor
8. Sh. A. Rashid, A Short History of Pakistan (Book Three, The Mughul Empire), Karaçi 1967
9. Smith, V.A., Akbar The Great Mughul, Oxford 1919
10. Tauziyah Ayyub Sayyid, Ahd - e Mogoliyah ka Nizam - e Hukumraniyun Tahzibi Karname, Lahor.